

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Teremtéstan 1

2.1 lecke: Antik kozmogónia: Platón és Arisztotelész – 20 perc

Vajon a világ végtelen idő óta létezik vagy létrejött valamikor?
Mai elfogadott álláspont: a világ egy statisztikai véletlen folytán jött létre.

Történeti elképzelések:

- antikvitás: a világ végtelen idő óta létezik
- középkor: a világ véges idő óta létezik: TEREMTETT

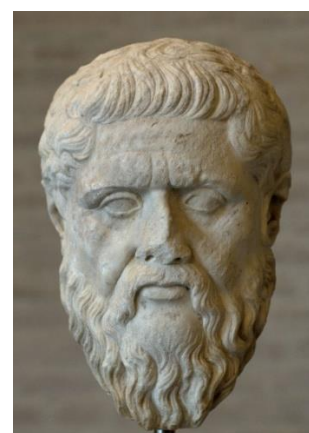
Az antik kozmogónia talán leghíresebb megfogalmazását Platón Timaios című művében olvashatjuk. Idézzük az egyik legnagyobb hatású passzust:

1. Platón

1.a A mesterember-hasonlat

Platón: *Timaios* 27d-29a, ford. Kövendi Dénes, in: Platón Összes Művei, III. kötet, 324-326:

Először is tehát nézetem szerint ezt a megkülönböztetést kell tennünk: mi az, ami **örökké létezik** s nincs köze a keletkezéshez – és mi az, ami **folyton keletkezőben van**, de sohasem létezik? Az előbbi belátással ragadható meg, megokolás alapján, mert örökké ugyanazon a módon létezik; az utóbbi pedig csak gyanítható megokolhatatlan érzékelésen alapuló vélekedéssel, mert keletkezőben és elmúlóban van, valóságosan azonban sohasem létezik. Viszont minden, ami keletkezik, szükségképpen valami ok folytán keletkezik, mert lehetetlen, hogy bármi is ok nélkül keletkezhessek. Most már, aminek a **mestere** valami olyanra tekint, ami mindig ugyanazon a módon létezik, és ilyet használ mintaképül [...], minden ilyen mű szükségképp szép. Aminek a mestere azonban valami olyanra tekint, ami a keletkezés világába tartozik és ilyen mintaképet használ, az a mű nem lehet szép.

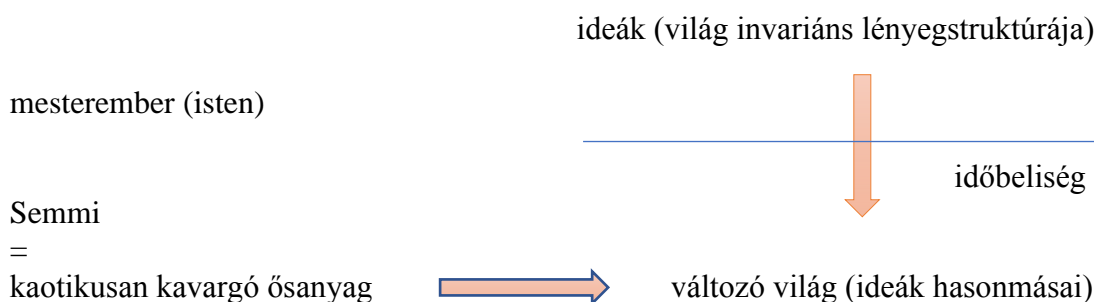

Platón mellszobra (római kori másolat), München, Glykothek, Böhringer Sammlung

Az **egész éggel vagy világgal** kapcsolatban [...] először azt kell tisztázni [...], hogy vajon örökké megvolt-e minden keletkezés és kezdet nélkül, vagy keletkezett-e, egy bizonyos kezdettől fogva. **Keletkezett**; hiszen látható, tapintható és teste van, s az ilyenek mind érzékelhetők; az érzékelhető dolgok pedig [...] nyilvánvalóan születnek és keletkeznek. [...]

Ha ez a **világ** és **alkotója** jó, akkor világos, hogy az **örökkévaló mintaképre** tekintett; ha pedig olyan, mint amilyenek még kimondani sem szabad, akkor a keletkezés világába tartozóra. Természetesen mindenki előtt világos, hogy az örökkévaló mintaképet tartotta szem előtt, mert e világ a legszebb a keletkező dolgok között.

Platón mesterember-hasonlatát az alábbi ábrával szemléltethetjük:

Az **ideák** eleve adottak a világ létezésétől függetlenül.

A **világ** „előtt” a semmi, azaz a kaotikusan kavargó őanyag áll fenn.

Isten az ideák lényegstruktúráit vezeti be a kaotikusan kavargó őanyagba.

Mikor hozza létre isten a világot?

Nincs olyan idő, amikor ezt teszi:

- az idő a változatlan idea-világ és a változó dolgok világa közötti határvonalon jelenik meg. Nem csak az keletkezés-pusztulás „mértéke”, hanem ontológiai határvonal.

Ezért Platón ad egy idő-definíciót:

1.b Az idő, mint az örökkévalóság képmása, a kozmogónia második lépcsője, az idő keletkezése:

Platón *Timaios*ának első passzusai egy 9. századi másolaton, Paris, Bibliothèque Nationale, Gr. 1807

Platón: *Timaios* 37c-d, ford. Kövendi Dénes, in: Platón *Összes Művei*, III. kötet, 334-335:

Mikor látta az atya, aki nemzette, látta, hogy mozog és él az örökkévaló istenek számára létrejött szentély [értsd: a világ], örvendezett, és örömeiben arra gondolt, hogy **mintaképehez még hasonlóbba tegye**. Amint tehát az [értsd: a mintaképeideák]: örökkévaló [...], úgy ezt a mindenséget is, amennyire csak lehet, olyanná igyekezett alkotni. Annak [...] természetes örökkévaló: ezt a született világra tökéletesen ráruházni nem volt lehetséges; azt gondolta ki tehát, hogy **mozgó képmását alkotja meg az örökkévalóságnak**, és berendezvén az eget, ezzel megalkotja **az egységben megmaradó örökkévalóság szám szerint tovahaladó képmását**, melynek mi az **idő** nevet adtuk.

Platón: *Timaios* 37c-d, ford. Kövendi Dénes, in: Platón *Összes Művei*, III. kötet, 335:

Az idő tehát az éggel együtt jött létre, hogy együtt születve együtt is bomoljanak fel – ha ugyan felbomlanak valaha –, az örökkévaló természet mintájára, hogy ahhoz a leghasonlóbba legyen [...]

Részösszegzés: Az, hogy a világ keletkezik, nem azt jelenti, hogy időben jött létre, ami előtt időben nem létezett, hanem azt, hogy érzékelés és nem tiszta gondolkodás tárgya. A világnak nincs időbeli kezdete, mert a világ az idővel együtt „jön létre”, nincs olyan idő, amikor lezajlhatott volna az ideák „alászállása” a rendezetlen anyagba. Az idő az a mozzanat, ami a szekvencialitást, az azonosnak az időbeli különbségek ellenére történő visszatérését biztosítja.

Kérdések:

A mesterember-hasonlat szerint mi létezett a világ létrejötte előtt?

Milyen értelemben keletkezett a világ Platón szerint?

Milyen értelemben létezett a világ végtelen idő óta Platón szerint?

2. Arisztotelész

A témát érintő alapvető filozófiai tézisek:

- A világban fennálló dolgok legáltalánosabb sajátossága a változás-mozgás
- A világban fennálló dolgok időbelisége csak ama sajátosságuk másodlagos jellemzője, hogy változnak-mozognak.
- A változás-mozgás a szubsztanciák lételméleti felépítéséhez tartozik. A szubsztanciák változását az határozza meg, hogy milyen lehetőséggel bír az adott szubsztancia.

Vannak más szempontok is, de a szubsztancia felépítése ezen aspektusból:

aktualitás
lehetőség

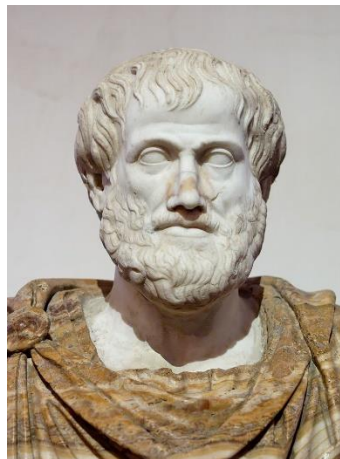
Arisztotelész gondolatmenete a következő:
Valamely szubsztancia aktuálisan létezik valamely t időpontban.

Volt olyan múltbeli t időpont, amikor a szóban forgó szubsztancia még nem létezett.

Ebben a múltbeli időpontban azonban már adott volt lehetősége, aktuálisan még nem, de lehetőség szerint már létezett.

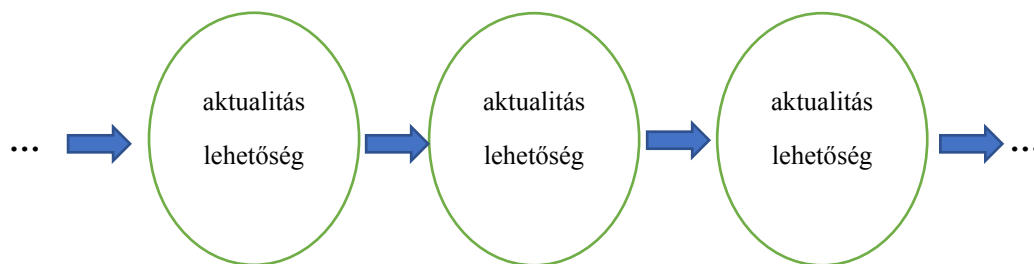
Minden múltbeli lehetőségre igaz, hogy kizárólag aktuálisan megvalósult szubsztanciák hordozhatják.

Tehát a világállapotok egymásra következése végtelen lehetőség-aktualitás láncolatok formájában valósul meg. Nem volt olyan világállapot, amely ne hordozta volna az eljövendők lehetőségét. Nem volt olyan világállapot, melyre az aktualitás nélküli végtelen lehetőség lett volna jellemző.

Arisztotelész bronz mellszobra i. e. 330-ból (másolat), Róma, Palazzo Altemps

A világ változása a múltban végtelen, tehát a világ végtelen idő óta áll fenn.

Kérdések:

Mi határozza meg a világban fennálló dolgok változásait Arisztotelész szerint?

Volt-e valaha olyan világállapot, amely nem hordozta magában a változás semmiféle lehetőségét (vagyis aktuálisan végtelen volt)?

Hogyan következik az előző kérdésre adott válaszból a világ végtelen idő óta való fennállása?

Irodalom:

Bene László: *Platón. A természeti világ*. In: Boros Gábor: *Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek)* 1.3.1.6. Budapest, Akadémiai, 2007, 82-85. ISBN: 9789630584869

Bene László: *Arisztotelész. A természeti folyamatok magyarázata*. In: Boros Gábor: *Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek)* 1.3.2.6. Budapest, Akadémiai, 2007, 109-115. ISBN: 9789630584869

Összefoglaló teszt:

Platón és Arisztotelész szerint

- A. a világ teremtett.
- B. a világ egy statisztikai véletlen folytán jött létre.
- C. a világnak nincs időbeli értelemben vett kezdőpontja.

Platón szerint a világ előtt

- A. semmi sem létezett, még rendezetlenül kavargó ősanyag sem.
- B. semmi sem létezett, azaz az ősanyag rendezetlenül kavargott.
- C. nem léteztek az ideák sem.

Arisztotelész szerint a világ

- A. a semmiből, azaz a rendezetlenül kavargó ősanyagból jött létre.
- B. állapotai végtelen idő óta következnek egymásra.
- C. dolgainak változásai leképezik az ideák invariáns lényegstruktúráit.